

Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Випуск десятий. – 2016 рік
interaction of conceptual and grammatical categories peculiarly presented in lexical, morphological and syntactic semantics, originally produced in speech acts by the laws of grammar.

However, the problem of attribute words needs special comprehensive review on the basis of new theoretical foundations based on their part-of-speech relations and mutual influences, dynamic and static features as multidimensional units paradigmatic and syntagmatic levels of linguistic structure.

Key words: *predicate, attribute words, subject, propositional structure, sentence-utterance, syntaxeme.*

УДК 811.161.2'367.624

Мельник К. О.,
аспірантка факультету загального та слов'янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
E-mail: katherine.melnyk@gmail.com

ПРИСЛІВНИКОВІ ЕКВІВАЛЕНТИ СЛОВА КІНЦЯ X–XIII СТ. І XIV–XVII СТ.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОДИНИЦЬ БАЗОВИХ І БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ МОДЕЛЕЙ

Статтю присвячено порівняльному аналізу прислівникових еквівалентів слова кінця X–XIII ст. і XIV–XVII ст. на прикладі одиниць, котрі функціонують упродовж обох зазначених періодів. Показано структуру форми вираження цих одиниць та особливості функціонування у кожен період, окреслено зміни, що впливають як із загального розвитку мовної системи, так і з внутрішніх структурних закономірностей цього класу слів. Показано, що еквіваленти слова доцільно розглядати як давнє автономне утворення у системі української мови.

Ключові слова: *еквіваленти слова, прислівник, модель, лексикалізація, адвербіалізація.*

Мова є безупинним переходом форм всередині органічного всеохопного цілого, розвитком, у якому одна фаза готує наступну і веде до неї; горизонт можливостей утворюваної форми частково обмежений, а структура почасти визначена, оскільки безпосередньо розвивається з того, що вже існує. Багатоаспектність і асиметричність мовних явищ є відбиттям неперервного розвитку мовної системи.

Тенденції мови до надлишковості, з одного боку, й економії – з іншого, мають безпосередній вплив на творення й унормування нових одиниць різних мовних рівнів, що пов'язано з «розвитком граматичного мислення, потребою передати нові поняття, уявлення, відношення». Водночас той чи інший елемент мови може бути відторгнений, а його функції перейти до інших одиниць [5, с. 221; 19, с. 10].

Перебудова певних аспектів синтаксичної організації мови впливає на її морфологічні особливості, а «синтагматичні умови функціонування синтаксичних одиниць» створюють умови для виникнення нових часткових систем [5, с. 224–225].

Одним із яскравих прикладів впливу синтаксичної функції одиниці на її морфологічні властивості є прислівникові еквіваленти слова – стійкі конструкції, утворені шляхом поєднання неповнозначного і повнозначного слів, котрі мають окреслене лексичне значення і виконують обставинну функцію.

Еквіваленти слова (ЕС), як правило, представлені поєднанням прийменника з повнозначною частиною мови – іменником, прикметником, займенником, числівником, прислівником. Вони становлять проміжну ланку між вільними прийменниково-відмінковими конструкціями і лексикалізованими прислівниками.

Поштовхом до творення терміна *еквівалент слова* стала праця В. В. Виноградова, у якій він зазначав, що у мові поряд зі словом розташовуються «семантичні одиниці складнішого порядку, еквівалентні слову» [3, с. 23]. Наступним етапом наукового осмислення й кодифікації цих одиниць були праці, зокрема лексикографічні, російського мовознавця Р. П. Рогожнікової [13–15]. Ще однією сходинкою опису еквівалентів слова стали праці А. А. Лучик [10–12]. У своїй докторській дисертації [10] дослідниця запропонувала оригінальний спосіб опису цих конструкцій за допомогою методу моделювання, що дозволило надзвичайно ефективно й виразно показати специфіку формальної організації цих одиниць.

Утворення прислівників шляхом адвербіалізації констатують практично в усіх працях з історичної та сучасної граматики української мови [див., напр., 1; 2; 7; 9; 18]. В індоєвропейських мовах чітко простежується процес утворення морфологічно оформлених лексичних розрядів слів на підставі їхньої синтаксичної функції. Тому типовим явищем було творення прислівників з іменних відмінкових форм, а згодом – з еквівалентних їм прийменникових конструкцій [6, с. 27]. Беззаперечним є і твердження, що «відмінкові і прийменниково-відмінкові форми з обставинним значенням є постійним резервом прислівників як частини мови» [8, с. 24].

У сучасній українській мові до вторинних прислівників зараховують нарізнооформлені конструкції, утворені сполученням прийменника з іменником (*до смаку, в ногу, на щастя*), прикметником (*в цілому, в основному*), числівником (*по двоє, по троє*), сполученням двох повнозначних слів й одного чи двох прийменників (*з ранку до вечора*), сполуки, утворені поєднанням однакових повнозначних слів у різних відмінкових формах із прийменником чи без нього (*сама самотою, одним одна, з року в рік, час від часу, раз у раз*); частково лексикалізовані сполуки, утворені повторенням однакових, синонімічних чи антонімічних слів (*ледве-ледве, часто-густо, сьогодні-завтра*) та сполуки з частками казна-, хтозна-, бозна-, будь-, -небудь, -таки, -от (*казна-коли, будь-як, де-небудь*); повністю лексикалізовані одиниці, утворені сполученням прийменників з повнозначними частинами мови (*востаннє, утретє, заодно, позавчора, навздогін, спідлоба, знадвору*), з кількох основ із прийменником чи без нього (*нашвидкоруч, мимохідь, горілиць, натщесерце*), сполуки, утворені приєднанням часток аби-, ані-, де-, чи-, що-, як- до різних частин мови (*абикולי, анітрохи, дедалі, щосили, якомога*).

Втім, нелегко віднайти достатніх вказівок на причини адвербіалізації та її визначальні особливості. Відкритим залишається питання, наскільки доцільно зараховувати до прислівників одиниці, які тривалий час виконують функцію обставини і набули деяких, але не всіх, прислівникових ознак. Немає однозначної відповіді і щодо того, якою повинна бути «кількість» і «якість» набутих одиницями ознак, щоб вважатися повноцінними прислівниками.

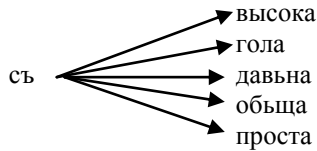
З огляду на це, актуальним є вивчення прислівникових ЕС у діахронії, окреслення основних характеристик цих одиниць та особливості їх функціонування. Відтак, з лексикографічних джерел [16–17] було зроблено вибірку нарізнооформлених одиниць, співвідносних із прислівником, і побудовано різнотипні моделі, які дозволили описати структурні особливості цих одиниць у період кінця X–XIII ст. і XIV–XVII ст.

Для аналізованих одиниць було утворено два найзагальніші різновиди моделей: двокомпонентні, або базові, і багатокомпонентні.

Базовими вважаються найпростіші моделі ЕС, представлені лише одним початковим і одним компонентом розгортання [10, с. 33]. Наприклад, прийменник *до* тільки в одному випадку поєднується з іменником середнього роду у формі родового відмінка однини. Тому ЕС *до дьна* формує базову модель *до → дьна*.

Багатокомпонентні моделі, природно, об'єднують три і більше елементів. Наприклад, у трикомпонентній моделі *въ→въкъ→въкомъ* прийменник *въ* на I кроці формування структури сполучається з іменником чоловічого роду у формі знахідного відмінка множини *въкъ*, який на II кроці формування структури ЕС приєднує іменник чоловічого роду у формі давального відмінка множини *въкомъ*. Таким чином утворюється багатокомпонентна двокрокова модель із ланцюговим розгортанням структури: *въ→въкъ→въкомъ*.

Окрім цього, було змодельовано ще один тип багатокомпонентних моделей – з віялоподібним розщепленням на I кроці формування структури. У цих моделях початковий компонент сполучається з двома і більше елементами з однаковими граматичними характеристиками. Наприклад, прийменник *съ* поєднується з п'ятьма прикметниками чоловічого роду у формі родового відмінка однини, утворюючи шестикомпонентну з п'ятикомпонентним розщепленням на I кроці формування структури модель:

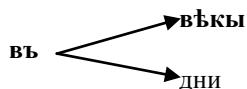
Для прислівникових ЕС, що функціонували у період кінця Х–ХІІІ ст., було побудовано 77 базових моделей, 45 багатокomпонентних моделей з віялоподібним розщепленням і 27 багатокomпонентних моделей з ланцюговим розгортанням. Для прислівникових ЕС ХІV–ХVІІ ст. утворено 94 базові моделі, 73 багатокomпонентні моделі з віялоподібним розщепленням, 36 з ланцюговим розгортанням і 4 багатокomпонентні моделі з комбінованим типом зв'язку між компонентами.

У ході дослідження виявилось, що низка ЕС функціонує без змін як у період кінця Х–ХІІІ ст., так і ХІV–ХVІІ ст., проте не завжди у межах тієї самої моделі.

Прислівниковий ЕС *при животѣ* в обидва періоди становить базову модель, оскільки прийменник *при* лише в одному випадку поєднується з іменником чоловічого роду у формі місцевого відмінка однини. Починаючи з ХІІ ст., цей ЕС виконує функцію обставини і співвідноситься із сучасним ЕС *при житті*, що демонструють приклади його вжитку у реченнях: *При животѣ и въ сьмьрти* (Грамота великого князя Мстислава і сина його Всеволода Новгородському Юрієву монастирю 1130 р.). *Снѣ прї животѣ Оца Свое (ѣ) не имае (тъ) печа(ти) оцѣвы пожїва(т)* (Статут Казимира Великого, ХV ст., 11 зв.).

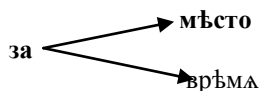
Прислівникові ЕС *въ вѣкы, отъ вѣка, за мѣсто, своєю волею* у період кінця Х–ХІІІ ст. становили базові моделі, а вже у період ХІV–ХVІІ ст. виступали складниками багатокomпонентних моделей.

У період ХІV–ХVІІ ст. ЕС *въ вѣкы* виступає складником трикомпонентної з віялоподібним розщепленням на І кроці формування структури моделі, у якій прийменник *въ* сполучається вже з двома іменниками чоловічого роду у формі знахідного відмінка множини:

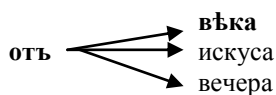
ЕС *въ вѣкы* упродовж обох періодів співвідноситься за значенням із прислівником «вічно» і в реченні виступає обставиною часу: *Хсѣ прѣбываесть въ вѣкы* (Остромирово Євангеліє, Іо. ХІІ, 34). *И да есть подобнь іоудѣ и проклѣтому аріу и да има(т) оучастіе и съ онѣмы іоудеие, ежѣ възътиша на г ѣ х ѣ, крѣ(в) его на ни(х) и на чедл(х) и(х), ежѣ есть и бѣде(т) въ вѣкы* (Ясси, 1500, DocumenteIemoldoveneștiinaintede ȘtefancelMare, s. 231).

ЕС *за мѣсто* також виступає складником трикомпонентної моделі з віялоподібним розщепленням на І кроці формування структури, де прийменник *за* поєднується із двома іменниками середнього роду у формі знахідного відмінка однини:

Як засвідчують тексти, попри стійкий вжиток в обставинній функції, прийменник та іменник ще зберігають відносну самостійність значення і між ними часто є узгоджене чи неузгоджене означення: *И закла овенъзаИсакамѣсто* (Подорож ігумена Даниїла по святій землі на початку ХІІ ст., 28). *Про тожѣ, коли она его въ тое именье принялазасынаместосвоею доброю волею... и онѣ нехай тое именье держить и имѣ ся опекаесть* (Краків, 1489, Литовська метрика, 438).

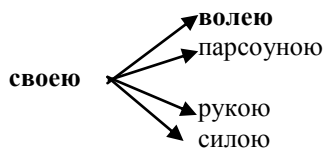
ЕС *отъ вѣка* входить у чотирикомпонентну модель з віялоподібним розщепленням на І кроці формування структури, оскільки прийменник *отъ* сполучається з трьома іменниками чоловічого роду у формі родового відмінка однини:

ЕС *отьвѣка*, як у період кінця X–XIII ст., так і XIV–XVII ст., активно функціонував у текстах, співвідносячись за значенням із сучасним прислівником «відвідчно»: *От вѣка нѣсть слышано* (Остромирово Євангеліє, Іо. IX, 32). *А хотарь томоу селоу... по старому хотарю о(т) вѣсѣхъ сторонь коуда о(т) вѣка оживали* (Сучава, 1427, Documentelemoldoveneștiinaintede ȘtefancelMare, I, 196).

ЕС *своею волею* становить поєднання займенника з іменником, тобто двох повнозначних частин мови, що не є типовим для структури ЕС. Втім, займенник має багато ознак, які зближують його із неповнозначними частинами мови: опосередкованість лексичного значення, узагальнено-вказівний характер категорійної семантики і дублювання основних граматичних категорій [4, с. 184]. Окрім того, повнозначні частини мови у формі орудного відмінка нерідко виступають обставинами і є джерелом творення прислівників. У зв'язку з цим стійкі займенниково-відмінкові конструкції, співвідносні із прислівниками, доцільно кваліфікувати як ЕС.

У період XIV–XVII ст. ЕС *своею волею* входить у багатокомпонентну модель, де займенник *свій* у формі жіночого роду орудного відмінка однини сполучається з іменниками, котрі мають такі самі граматичні характеристики, утворюючи п'ятикомпонентну модель з віялоподібним розщепленням на I кроці формування структури:

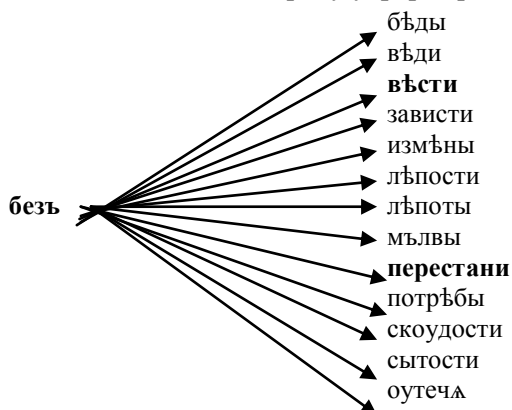

У значенні «добровільно» цей ЕС вживається у текстах з кінця X ст.: ... *Да аще въ кое время елико ихъ придет и хотать иставити у црѣ вашего. своею волею да будутъ* (Договір великого князя Олега з греками 912 р.). *И да(л) емоу герге своеюволею тоє село вы(ш)писанное, що є(ст) по(д)ли васлоуя* (Сучава, 1449, Documentelemoldoveneștiinaintede ȘtefancelMare, II, 385).

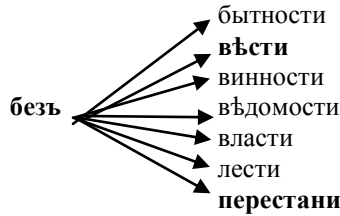
Як бачимо, проаналізовані базові моделі кінця X–XIII ст. виявилися продуктивними для тогочасної мови, про що свідчить поява аналогічних одиниць і розширення сполучуваності відповідних прийменників. Окрім того, згадані ЕС повністю лексикалізувалися й активно функціонують у сучасній українській мові: пор. *вовіки, відвідчно, замість, свавільно*.

ЕС *безъ вѣсти, безъ перестани, въ слѣдѣ, по животѣ, на право, на мнозѣ, въ малѣ* у період кінця X–XIII ст. входили у багатокомпонентні моделі з розщепленням на I кроці формування структури. Більшість із них у період XIV–XVII ст. так само були складниками багатокомпонентних моделей.

Наприклад, ЕС *безъ вѣсти* і *безъ перестани* у період кінця X–XIII ст. входять у 14-компонентну модель із 13-компонентним розщепленням, у якій прийменник *безъ* сполучається з іменниками жіночого роду у формі родового відмінка однини:

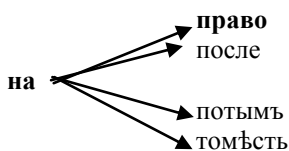
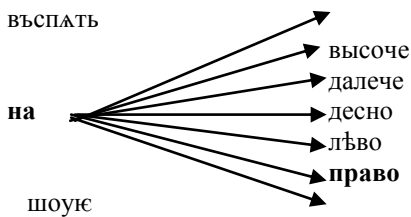
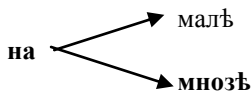
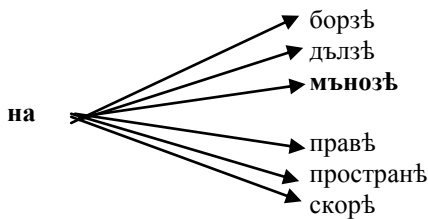
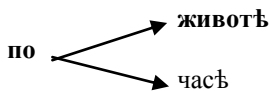
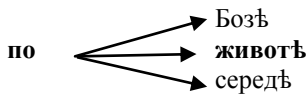
І хоч у період XIV–XVII ст. ці ЕС так само входять у багатокомпонентну модель із віялоподібним розщепленням, ця модель уже 8-компонентна:

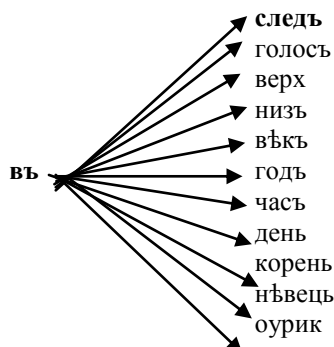
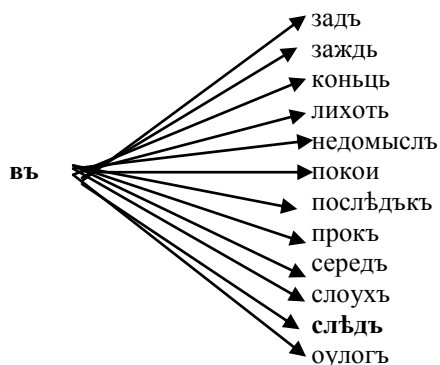

ЕС **безъ вѣсти** означає «невідомо де» й саме у такому значенні вживається у тогочасних текстах: *Изиде и без вѣсти бы* (Житіє Святого Петра Галатського з Мінеї-четьї, XV ст., 259). Хоча в XI–XIII ст. цей ЕС мав ще одне значення – «таємно, без попередження»: *Мстиславу сѣдящю на обѣдѣ, приде юму вѣсть, яко Сдегъ на Клазмѣ, близ бо бѣ, пришелъ без вѣсти* (Повість минулих літ, 6604 г.).

ЕС **безъ перестани** означає «постійно, безперервно», про що свідчать приклади вживання: *Кровь хѣнянску проливают бес перестани* (Повість минулих літ, 6603 г.). *про тѣ жь азъ... хочю вѣрно и пилю сулжитъ королю ... безъ перестани до моего живота* (Кременець, 1434, Українські грамоти, т. I, 130).

ЕС **по животѣ, на мнозѣ, на право і въ слѣдѣ** також є складниками багатоконпонентних моделей з віялоподібним розщепленням, які у XIV – XVII ст. налічують меншу кількість компонентів, ніж у кінці X–XIII ст. Порівняйте:

Описані ЕС активно функціонують у текстах обох періодів:

А по моемъ животѣ великого князя Всеволода стояти за домъ святого великого Ивана братоу моему (Грамота Новгородського князя Всеволода церкви Іоанна Предтечі на Опоках, д. 1136 г.). А по животѣ Пнѣ Ваньковѣ тая да(н) медовая оу селе оу новгоро (д)чичо(х) пнѣоу оле(х)ноу вечно непороушно (Львів, 1478., Луцька гродська книга);

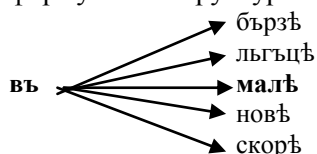
На право же къ Святая святымъ, а на лѣво къ Воскресенію (Подорож ігумена Даниїла по святій землі на початку XII ст. 20). и я подлугъ листу грдского ... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое ... и от дороги на право межеею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491, Архів Південно-Західної Росії, 8/IV, 158);

Можаше бо се муро продано быти на мнозѣ и дано быти нициимъ (Остромирове євангеліє. МѠ. XXVI. 9.). никто да нѣ воленъ продатѣж ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401, Запис на королівському євангелії, XV ст.);

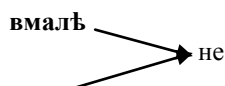
Онъ же иде въ слѣдъ юго (Збірник Святослава, 1076 г., арк. 270). Нагло(д) кмѣ(т) жалова(л) на сво(и) сѣсе(ди) ижъ ємоу в ночи конь украде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нѣмъ во слѣ(д) пошли за злодеемъ а онѣ не хотелѣ (Статут Казимира Великого, XV ст., 22 зв.).

Встановити чіткі причини зменшення кількості компонентів у моделях неможливо. Можна лише висунути кілька припущень: по-перше, деякі одиниці могли вийти з активного вжитку, а разом з ними – і відповідні ЕС; по-друге, у зв'язку зі зміною репертуару прийменників, могла змінитися їхня сполучуваність; по-третє, синонімічні ЕС могли підпасти під загальнономовну тенденцію до вираження однакових чи близьких значень однією формою, що спричинило зменшення кількості компонентів.

Окрім цього, однією з причин зменшення кількості компонентів у побудованих моделях може бути внутрішній перерозподіл і подальше перегрупування. На користь цього свідчить ЕС *въ малѣ*. У період кінця X – XIII ст. він входив у 6-компонентну з віялоподібним розщепленням на I кроці формування структури модель:

Натомість у період XIV–XVII ст. цей ЕС лексикалізувався і навіть став компонентом моделі закритої структури:

маль

Значення цих ЕС дещо відрізняється: *въ малѣ* означає «трохи» і «невдовзі», а *вмалѣ не* – «ледь не, трохи не», тобто у другому випадку з'являється переносне значення. Це добре ілюструють тексти: *Въ малѣ и къ тому не видите мене, и пакы въ малѣ оузърите ма* (Остромирове євангеліє, Іо. XVI, 16). *Въ земли перской и медской вмалѣ не каждый ѡръ Даріємъ звалса* (серед. XVII ст., Книга глаголемаа кроникъ, сиречь собраніє ^Wт многихъ лѣтописецъ, 369).

До сьогодні ЕС *безъ вѣсти, безъ перестани, въ слѣдъ, по животѣ, на право, на мнозѣ, въ малѣ* зазнали різних формальних змін: *въ малѣ, по животѣ і на мнозѣ* (пор. рос. *намного*), не мають відповідників у сучасній українській мові, *на право, въ слѣдъ і безъ вѣсти* повністю лексикалізувалися (укр. *направо, вслід, безвісти*), *безъ перестани* лягло в основу сучасних прислівників *безперестанкубезперестанно*.

Отже, прислівникові еквіваленти слова функціонують в українській мові віддавна. Низка цих одиниць століттями виконує ті самі синтаксичні функції і вживається у тих самих значеннях, що переконливо свідчить про чіткість внутрішньої і зовнішньої форми цих одиниць. Більшість проаналізованих ЕС успішно слугує для вираження обставинних значень і в сучасній українській мові. Подальше дослідження структури цих одиниць, закономірностей їхнього розвитку дасть багатий матеріал для глибшого розуміння історії формування класу прислівників, загальних граматичних тенденцій у системі української мови. Принципи творення похідних прислівників можуть по-новому представити процеси, що відбуваються на проміжних рівнях мовної системи, а також ще більше наблизити науковців до розуміння периферії мови, де закладають нові лінгвальні явища та якісні зміни.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. – 416 с.
2. Бойчук М. К. Старослов'янська мова : невідмінювані частини мови (прислівники, приєменники, сполучники, частки, вигуки) / М. К. Бойчук. – К. : Радянська школа, 1952. – 31 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 615 с.
4. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
5. Деянова М. Изменения на морфологическом уровне, обусловленные явлениями синтаксиса / М. Деянова, Д. Станишева. – София : БАН, 1976. – 226 с.
6. Жирмунский В. М. О природе частей речи и их классификации / В. М. Жирмунский // Вопросы теории частей речи : на материале языков различных типов. – Л. : Наука, 1968. – С. 7-32.
7. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1984. – 256 с.
8. Калечиц Е. П. Переходные явления в области частей речи : учебник / Е. П. Калечиц. – Свердловск : УрГУ им. А. М. Горького, 1977. – 78 с.
9. Леута О. І. Старослов'янська мова : підручник / О. І. Леута. – К. : Вища школа, 2001. – 255 с.
10. Лучик А. А. Эквиваленты слова в украинській і російській мовах : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 – укр. мова; 10.02.02 – рос. мова / А. А. Лучик. – К. : Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, 2001. – 430 с.
11. Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова в українській та російській мовах / А. А. Лучик. – К. : Довіра, 2001. – 218 с.
12. Лучик А. А. Словник еквівалентів слова української мови / А. А. Лучик. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 174 с.
13. Рогожникова Р. П. Об эквивалентах слова в русском языке / Р. П. Рогожникова // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 110–116.
14. Рогожникова Р. П. Словарь сочетаний, эквивалентных слову: наречные, служебные, модальные единства / Р. П. Рогожникова. – М. : Русский язык, 1983. – 144 с.
15. Рогожникова Р. П. Словарь эквивалентов слова : наречные, служебные, модальные единства / Р. П. Рогожникова. – М. : Русский язык, 1991. – 256 с.
16. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. / [редкол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]. – К. : Наукова думка, 1977-1978. – Т. 1-2.
17. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам [С.-Петербургъ, 1893-1912]: в 3 тт. / И. И. Срезневский. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1953-1958. – Т. 1-3.
18. Сучасна українська літературна мова / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]. – К. : Вища школа, 2005. – 430 с.
19. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

Мельник Е. А. Наречные эквиваленты слова конца X–XIII в. и XIV–XVII в.: сравнительный анализ единиц базовых и мультикомпонентных моделей.

Аннотация

Статья посвящена сравнительному анализу наречных эквивалентов слова конца X–XIII в. и XIV–XVII в. на примере единиц, функционирующих в течение обоих упомянутых периодов. Показано структуру внешней формы этих единиц и особенности их функционирования в каждый период, описано изменения, вытекающие

как из общего развития языковой системы, так и из внутренних закономерностей этого класса слов. Показано, что эквиваленты слова целесообразно рассматривать как давнее автономное образование в системе украинского языка.

Ключевые слова: эквиваленты слова, наречие, модель, лексикализация, адвербиализация.

Melnyk K. O. Adverbial equivalents of a word in the periods of X–XIII cc. and XIV–XVII cc.: comparative analysis of the basic and multicomponent models.

Summary

The article focuses on the comparative analysis of equivalents of a word in the periods of X–XIII cc. and XIV–XVII cc. The formal structure of adverbial equivalents of a word was described and main peculiarities of their functions was highlighted.

Equivalents of a word are stable units that have their own meaning and specific function and belong to a transpositional language level. They are a vivid example how syntactic function of a unit influences on its morphological features.

Equivalents of a word usually consist of a preposition and a case form of a noun, adjective, pronoun, numeral or adverb. They are a transitive branch between free prepositional units and lexicalized adverbs.

Almost all historical and modern Ukrainian grammar studies state that prepositional units are a reserve for new adverbs. Still, there is no explanation for the mechanism of adverbialization and detailed description of this process in action as well as there is no answer at which step a prepositional unit can be called an adverb. Thus, investigation of equivalents of a word in diachronic is essential for understanding history of adverbs and transpositional mechanisms that play an important role in adverbs' development.

It was found out that definite units are used for a long time despite all the language changes. The further investigation of these units will give a rich material for deeper understanding specifics of adverbs' forming, transpositional processes and language periphery where the new lingual phenomenon appear.

Key words: equivalents of a word, adverb, model, lexicalization, adverbialization.

УДК 811.161.2'373:821.161.2-1.09

Метелюк І. В.,
аспірант кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука
Рівненського державного гуманітарного університету
E-mail: zin4uk1984@mail.ru

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ НОВОТВОРІВ ІЗ СЕМАМИ «ЕМОЦІЯ», «ПОЧУТТЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ – ХХІ СТОРІЧ

Стаття присвячена аналізу складних випадків лексикографування авторських лексичних новотворів – назв емоцій та почуттів, засвідчених у словнику української поезії ХХ – ХХІ сторіч. Проаналізовано семантичні особливості індивідуально-авторських найменувань, що належать до різних частиномовних класів. Доведено актуальність створення «Словника індивідуально-авторських найменувань із семами «емоція», «почуття» в українській поезії ХХ – ХХІ сторіч» із залученням до його реєстру аналізованих оказіональних одиниць.

Ключові слова: авторська неологія, авторський лексичний новотвір, емоція, неологія, почуття, тематична група, українська поезія ХХ – ХХІ ст.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні антропоорієнтовані тенденції дослідження мовних явищ, в основі яких лежать взаємостосунки мови й мовця, на перший план висувають людину, що сприймає й осмислює світ, формує і структурує своє повідомлення про нього. В. фон Гумбольдт уважав, що мова як продукт активної діяльності людини наскрізь пронизана почуттями і є не просто засобом спілкування, взаєморозуміння, а справжнім світом, що поєднує зовнішню дійсність із внутрішніми інтенціями, внутрішнім світом людини [7].

Аналіз останніх досліджень. Проблемам лексикографічної інтерпретації української експресивної лексики присвячено праці Н. І. Бойко [2], [3], Н. В. Гуйванюк [6, с. 88–95], Л. П. Жаркової [9, с. 76–80] та ін. Українські дослідники неодноразово наголошували на актуальності створення ідеографічних словників [12], у яких віддзеркалено особливості національної мовної